

CHAPTER «REGIONAL ECONOMICS AND TERRITORIAL MANAGEMENT»

DOI: <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-540-2-26>

Ihona Babukh

*Candidate of Economic Sciences, Associate Professor,
Associate Professor at the Department of Marketing,
Innovation and Regional Development
Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University*

PROBLEMS OF SOCIAL AND ECONOMIC DEVELOPMENT OF UKRAINIAN CITIES IN THE REGIONAL ECONOMY SYSTEM: FINANCIAL DOMINANTS

Summary

Financial support for local self-government is an integral part of sustainable development of territorial communities, which determines the effectiveness of resource management at the local level. In the face of dynamic changes, including war, decentralization is increasingly important, as it allows local authorities to increase their financial autonomy. However, this requires optimizing budget planning, attracting investments, and expanding the revenue base of communities. State transfers remain an important tool in this process, helping to balance the financial capacity of different regions, especially in times of crisis. The fiscal decentralization reform implemented before the war significantly strengthened the financial capacity of local budgets, but the war led to a temporary centralization of budget resources. In such circumstances, utilities play a critical role, facing financial difficulties due to outdated infrastructure and unregulated tariffs. To ensure the sustainability of these enterprises, budget funding is needed, as well as the effective use of grant resources and international technical assistance. The development of infrastructure and social initiatives requires the introduction of various financing mechanisms, such as local borrowing and investment. Restoration and improvement of decentralization in the post-war period should take into account new socio-economic challenges and meet European standards. The key task is to strengthen the financial self-sufficiency of territorial communities, which will help reduce their dependence on centralized transfers. Improving inter-budgetary relations and effective management of budgetary resources are important components of the country's economic recovery after the war.

Вступ

Сучасна українська економіка та система суспільних фінансів перебувають у глибокій кризі внаслідок повномасштабної російсько-української війни.

Масові втрати серед цивільного населення та військових, масштабне руйнування матеріальних активів національної економіки, зокрема критичної інфраструктури, а також вимушене переселення понад семи мільйонів громадян за межі країни – усі ці ендогенні й екзогенні потрясіння ведуть до формування в історичній перспективі в Україні нової системи державного управління й економічної та соціальної політики адекватної реальним викликам і загрозам.

З іншого боку, Україна задекларувала стратегічний курс на інтеграцію до Європейського Союзу, що отримав підтримку з боку країн ЄС як на національному, так і на регіональному рівнях. У процесі післявоєнної відбудови національна економіка, публічні фінанси та суспільство в цілому мають здійснювати трансформації з урахуванням європейських стандартів сталого розвитку. В цьому контексті особливого значення набувають міста, адже вони традиційно були і залишаються осередками концентрації демографічного, соціального, фінансово-економічного й інноваційного потенціалу України. У перспективі саме міста можуть стати «точками зростання», генерувати імпульси економічного розвитку на прилеглих територіях та відігравати ключову роль у соціально-економічному прогресі країни.

Ключовим ресурсом сталого розвитку міст на регіональному рівні, безперечно, є фінансові ресурси. Експерти виокремлюють серед них як цільові фонди, що формуються в рамках виробництва та розподілу новоствореної доданої вартості, яка залишається на відповідній території, так і частину валового внутрішнього продукту країни, що надходить у регіони через механізми розподілу та перерозподілу. В передвоєнний період реформа децентралізації вважалася однією з найефективніших і продуктивних, однак бойові дії значною мірою зруйнували напрацьовані механізми, особливо в районах, які зазнали окупації або досі залишаються під контролем ворога.

Проблема децентралізації владних повноважень в Україні вкотре підтверджує, що забезпечення фінансовими ресурсами місцевого самоврядування залишається невирішеним у повному обсязі. Це зумовлено відсутністю дієвих механізмів для органів місцевого самоврядування щодо акумулювання, ефективного використання та нарощування власних фінансових ресурсів. Водночас, у контексті післявоєнної відбудови економіки та під впливом європейських партнерів, очікується суттєве послаблення обмежень на формування та використання публічних фінансів. Це, у свою чергу, має стимулювати активний розвиток і завершальне інституційне оформлення процесів фіскальної (бюджетної) децентралізації в Україні.

Для подальшого розвитку регіональної політики необхідно переглянути основи регулювання територіального розвитку, відмовившись від патерналістської моделі. Ключовим завданням є реформування системи місцевого самоврядування для підвищення ефективності використання бюджетних ресурсів та активізації позабюджетних механізмів розвитку територій. Важливою умовою трансформацій є досягнення фінансової самодостатності базових територіальних громад та зміцнення їх спроможності.

Також необхідно враховувати фінансовий потенціал різних територій під час розподілу бюджетних ресурсів та впровадження стимулів для ендогенного розвитку міст.

Розділ 1. Теоретична база формування фінансової самодостатності органів місцевого самоврядування

І економічна наука в межах регіоналістики, і сучасна урбаністична теорія підтверджують, що в першій чверті ХХІ століття соціально-економічні та загалом суспільні трансформації спричинили суттєві зміни у функціях міських поселень, зумовлені їх соціально-економічним розвитком. Сьогодні кардинально змінюються методи аналізу, прогнозування та комплексного планування розвитку територій завдяки впровадженню цифрових інструментів. Місцеве самоврядування отримує ширші можливості для самостійного ухвалення інвестиційних рішень, використовуючи як власні, так і залучені ресурси. Окрім традиційних функцій, місцеві ради та їх виконавчі органи виконують нові завдання, такі як управління муніципальним майном, податкове, цінове і тарифне регулювання, а також регулятивна діяльність щодо підприємницького сектору, включно із зовнішньоекономічною діяльністю [11].

Значну роль відіграє розвиток розумних міст (smart cities), що передбачає інтеграцію цифрових технологій у міське управління, підвищення ефективності комунальних послуг і створення сприятливого середовища для інноваційного бізнесу. Важливим напрямом є залучення міжнародних партнерів та інвестиційних програм, спрямованих на розвиток сталої інфраструктури цифрової економіки й екологічно орієнтованого розвитку територій.

Комплексне фінансове планування, яке інтегрує різні аспекти міського розвитку в єдину систему, стає дедалі складнішим. Це зумовлено необхідністю врахування багатоканальної структури формування та використання фінансових ресурсів території. До таких ресурсів належать податкові та неподаткові надходження до бюджетів різних рівнів, внески до позабюджетних фондів, прибутки господарюючих суб'єктів, централізовані державні кошти, дотації та субвенції, доходи від приватизації й оренди муніципального майна, залучені позикові кошти, а також фінансування інвестиційних проєктів. Усі ці чинники потребують ефективного управління та стратегічного підходу до розподілу фінансових ресурсів для забезпечення сталого розвитку територій.

Водночас необхідно враховувати ключову особливість міста як економічного об'єкта. Попри наявність загальних тенденцій розвитку та спільних завдань, кожне місто залишається унікальним за такими характеристиками, як географічне розташування, економічний потенціал регіону, рівень соціального розвитку, ментальні особливості населення й історичний шлях становлення території. Таке різноманіття чинників ускладнює розробку універсального механізму ефективного управління соціально-економічним розвитком міста. Особливо це стосується фінансової підсистеми, яка потребує детального аналізу кожного міста як окремої соціально-економічної системи. Отже, управлінські рішення мають базуватися на

індивідуальному підході, що враховує специфіку місцевого розвитку та фінансові можливості території.

Забезпечення збалансованості публічних фінансів в Україні та підвищення їх ефективності стане можливим лише в післявоєнний період і потребує досягнення фінансової спроможності й автономності кожної територіальної громади. Фінансова незалежність місцевого самоврядування є визначальним фактором, що відображає спроможність органів місцевої влади самостійно ухвалювати рішення у межах власної компетенції, забезпечуючи ефективне управління та сталий соціально-економічний розвиток відповідних територій [8].

Законодавство країн Європейського Союзу та їхній практичний досвід засвідчують інституційну відокремленість місцевого самоврядування від органів державної влади, а також його повну незалежність і самостійність у реалізації визначених функцій у межах наданих повноважень. Після Революції Гідності в Україні було ухвалено низку законодавчих і нормативно-правових актів, спрямованих на реформування місцевих органів влади. За оцінками експертів, фіскальна децентралізація стала важливим кроком на шляху до імплементації загальноприйнятих європейських стандартів у цій сфері. З одного боку, децентралізація процесу ухвалення рішень сприяє посиленню впливу місцевої влади на розвиток територій, а з іншого – фіскальна децентралізація створює умови для узгодження фінансових механізмів із потребами регіонального розвитку, що забезпечує більш ефективне управління ресурсами та сприяє соціально-економічному зростанню територіальних громад.

І в регіоналістиці, і в науці публічних фінансів питання місцевих фінансів є однією з найскладніших проблем у розвитку місцевого самоврядування. Європейські країни пройшли тривалий і складний шлях досягнення оптимального балансу між загальнодержавними та місцевими інтересами. Проте навіть сьогодні пошук такого балансу залишається предметом гострих дискусій серед сучасних політиків, економістів та фахівців у сфері регіонального розвитку. Актуальність цієї проблематики зростає в умовах посилення фінансової автономії територіальних громад та необхідності ефективного управління бюджетними ресурсами. Оптимізація міжбюджетних відносин, розширення власної дохідної бази місцевих бюджетів та впровадження механізмів фінансового вирівнювання стануть у післявоєнній перспективі ключовими завданнями державної політики. Успішна імплементація цих підходів сприятиме зміцненню фінансової самодостатності громад, підвищенню рівня надання публічних послуг і загальному соціально-економічному розвитку територій.

З логічної точки зору, вирішальним фактором реальності місцевого самоврядування є наявність у певній територіальній громаді достатніх фінансових ресурсів для вирішення місцевих питань. Якщо місцеві громади на 50-60% фінансуються з бюджетів вищих рівнів, то можна сумніватися в реальному існуванні місцевого самоврядування в такій країні. У цьому контексті Європейська хартія місцевого самоврядування, яка містить

найбільшу за обсягом статтю 9, присвячену саме питанням місцевих фінансів, набуває особливого значення. У цій статті чітко закріплений принцип фінансової автономії місцевої влади. Україна підписала цю Хартію, і ми маємо надію, що післявоєнний період стане часом для більшої підтримки її вимог, відповідно з довоєнним [2]. Сьогодні українське життя таке, що важлива частина вимог Європейської хартії щодо фінансової самостійності місцевого самоврядування не реалізується.

Місцеве самоврядування, відповідно до Конституції України, є правом територіальної громади самостійно вирішувати всі питання місцевого розвитку в межах конституційних і законодавчих норм. Важливим елементом забезпечення реалізації цього права є відповідна матеріальна та фінансова основа. Згідно зі статтею 142 Конституції України: «Фінансово-матеріальне підґрунтя місцевого самоврядування включає рухоме й нерухоме майно, доходи місцевих бюджетів, земельні та природні ресурси, що перебувають у віданні районних і обласних рад, інші фінансові надходження» [5]. Подальший розвиток зазначених положень відображено у Законі України «Про місцеве самоврядування в Україні», який визначає правові, економічні та організаційні засади функціонування місцевого самоврядування, забезпечуючи його фінансову автономію й ефективне управління матеріальними ресурсами [9].

У рамках теоретичних засад фінансового забезпечення функціонування та розвитку міст зазвичай виокремлюють відповідний інструментарій, який схематично представлений на рис. 1.

Рис. 1. Інструментарій фінансового забезпечення розвитку міст

Джерело: узагальнено за [7]

Важливу роль серед фінансових інструментів забезпечення та регулювання розвитку територій відіграє місцевий бюджет як централізований фонд коштів. Його обсяг і структура доходів та видатків безпосередньо визначають справжній обсяг повноважень місцевої влади, які можуть бути реалізовані протягом відповідного бюджетного періоду.

Бюджетний кодекс України закріплює тісний взаємозв'язок між місцевим самоврядуванням та його фінансовою основою, наголошуючи на ключовій ролі сіл і міст у системі місцевого самоврядування. Водночас Кодекс виокремлює бюджети місцевого самоврядування, виключаючи з їх складу бюджети вищих рівнів [1]. Це має суттєве значення для місцевих податків і зборів, які, хоча й називаються «місцевими», не є виключно доходами місцевого самоврядування, а входять до загальної системи місцевих доходів.

У вітчизняній науковій літературі підкреслюється, що органи місцевого самоврядування, подібно до органів державної влади, здійснюють фінансову діяльність, спрямовану на забезпечення публічного фінансового інтересу. Це, зокрема, проявляється в їхньому законодавчо закріпленому праві стягнення податків і зборів до місцевих бюджетів. Фінансова автономія у створенні, затвердженні та реалізації місцевого бюджету виступає головною запорукою стабільного функціонування громади. Ключовим джерелом доходів місцевих бюджетів є місцеві податки і збори, що становлять фундаментальний принцип організації публічних фінансів. Інститут місцевих податків і зборів концептуально базується на теорії публічних фінансів і покликаний реалізовувати один із її основоположних принципів – поступове переміщення максимальної частки суспільного фінансового ресурсу на рівень територіальних громад. Це обумовлюється необхідністю забезпечення справедливого розподілу суспільних благ, оскільки саме на рівні громади платники податків отримують значну частину таких благ безпосередньо [7; 11; 12].

Значущість місцевих податків і зборів полягає не лише у забезпеченні фінансової самодостатності територіальних громад, а й у посиленні їхньої відповідальності за раціональне управління фінансовими ресурсами. У цьому контексті важливим завданням є створення ефективної системи адміністрування таких платежів, що передбачає прозорі механізми обліку, контролю та спрямування коштів на задоволення першочергових потреб громади. Крім того, розвиток фінансової спроможності місцевого самоврядування нерозривно пов'язаний із удосконаленням податкової політики та впровадженням інноваційних підходів до наповнення місцевих бюджетів. Зокрема, сучасні тенденції передбачають активне використання програмного бюджетування, залучення інвестицій, розширення спектра місцевих податків і зборів відповідно до економічного потенціалу регіону.

Щодо побудови та функціонування місцевих бюджетів Бюджетний кодекс України в розділі «Місцеві бюджети» розписує всі надходження та витрати місцевих бюджетів, а також процедури складання, розгляду, затвердження та виконання місцевих бюджетів [1].

На рис. 2 представлені основні джерела доходів і напрямки витрат бюджетних ресурсів міста.

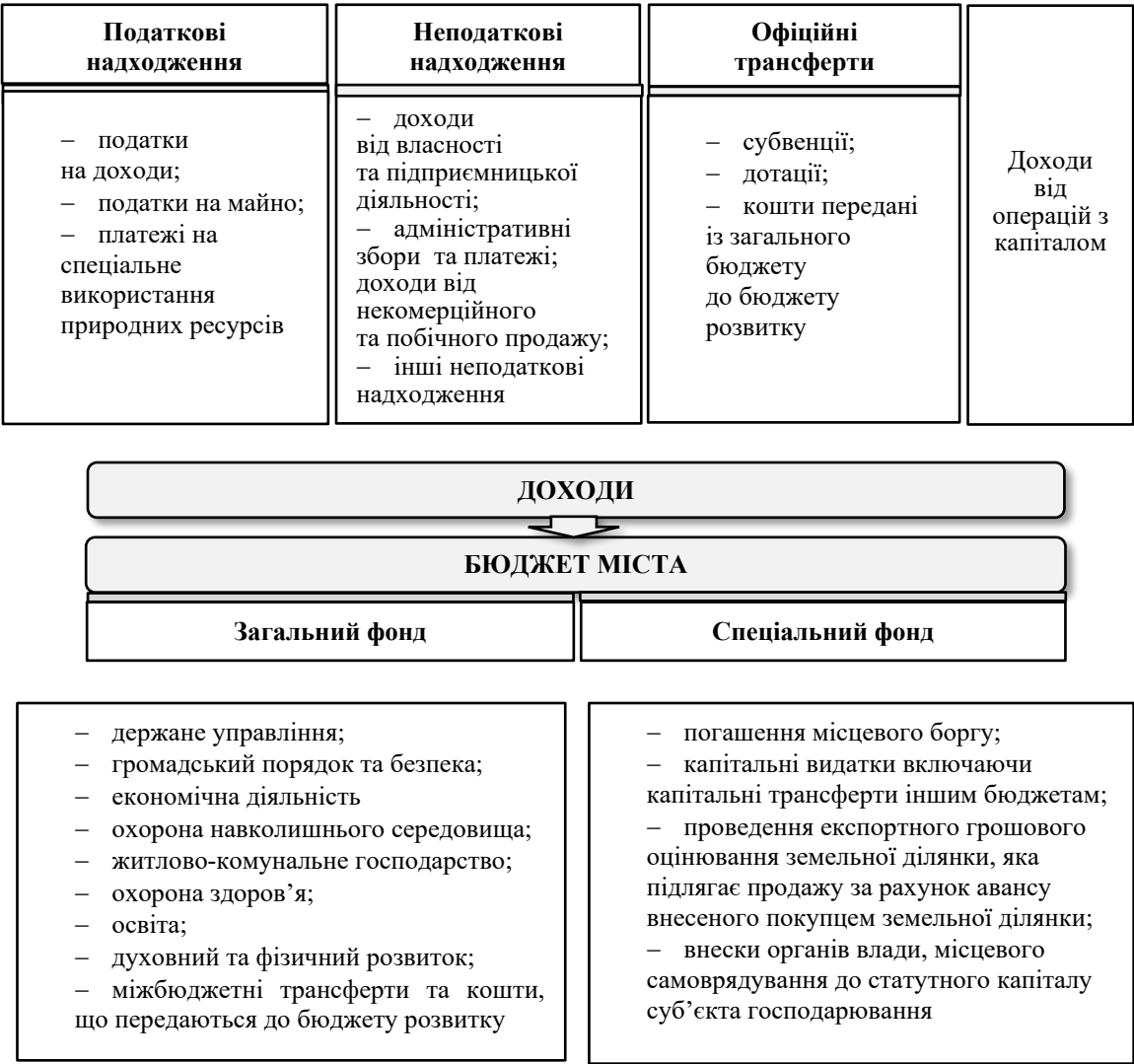

Рис. 2. Структура доходів і видатків міста

Джерело: узагальнено за [7]

Фінансові ресурси бюджетів відповідно до Бюджетного кодексу України поділяються на два основні кошики:

- власні доходи, які не беруться до уваги при визначенні міжбюджетних трансфертів (2-й кошик);
- закріплені доходи, які беруться до уваги при визначенні міжбюджетних трансфертів, включаючи дотації, вирівнювання та додаткові дотації (1-й кошик).

Також Бюджетний кодекс виділяє інвестиційні субвенції як частину видатків «бюджету розвитку», спрямованих на реконструкцію та розвиток інфраструктури. Закріплені доходи першого кошика використовуються для фінансування видатків на виконання делегованих повноважень, що охоплюють

соціально-культурну сферу й утримання органів місцевого самоврядування. Власні доходи другого кошика спрямовуються на фінансування видатків, пов'язаних з утриманням, ремонтом та розвитком інфраструктури громад, а також на інші потреби місцевих бюджетів [1].

Згідно з теорією, фінансова автономія місцевого самоврядування гарантується за рахунок власних доходів, таких як місцеві податки та збори, що відповідає вимогам статті 9 Європейської хартії місцевого самоврядування. Крім того, до доходів місцевих бюджетів в Україні зараховуються закріплені законодавством загальнодержавні податки, збори та інші обов'язкові платежі в певних пропорціях. До доходної частини місцевих бюджетів можуть також входити кошти з державного бюджету, спрямовані на фінансову підтримку місцевого самоврядування. Це забезпечує наявність достатньої доходної бази, яка дозволяє покривати мінімальні соціальні потреби населення. Мінімальні розміри місцевих бюджетів визначаються на основі нормативів бюджетної забезпеченості на одну особу, з урахуванням різноманітних характеристик стану території та рівня соціальних потреб. Така фінансова підтримка місцевим органам влади здійснюється у формі дотацій або субвенцій.

Ця фінансова підтримка з боку держави сприяє забезпеченню сталого розвитку територіальних громад, дозволяючи місцевому самоврядуванню виконувати свої функції в умовах економічних викликів і соціальних потреб. Дотації та субвенції є важливим інструментом для вирівнювання фінансової спроможності місцевих бюджетів, що особливо актуально для малих і менш розвинутих регіонів. Завдяки такій підтримці забезпечується баланс між централізованим фінансуванням і місцевими можливостями, що дозволяє зберігати ефективність надання публічних послуг на всіх рівнях. Крім того, державні трансферти дозволяють органам місцевого самоврядування здійснювати інвестиції в розвиток інфраструктури, покращення якості життя громадян та досягнення сталого соціально-економічного розвитку на місцях. Таким чином, фінансова допомога з боку держави є важливим елементом забезпечення ефективності місцевого самоврядування, гарантує стабільність та розвиток територіальних громад і допомагає досягти гармонійного соціально-економічного розвитку країни в цілому.

Розділ 2. Прагматика формування доходів для фінансового забезпечення розвитку міст

Сучасна система міжбюджетних відносин в Україні характеризується високим рівнем централізації, що зумовлює концентрацію значної частки фінансових ресурсів на рівні державного бюджету. В умовах війни цей рівень централізації ще більше зріс, оскільки державний бюджет виконує ключову функцію у фінансуванні оборонних потреб, підтримці національної безпеки та забезпеченні соціальних виплат. До початку воєнних дій у державному бюджеті акумулювалося понад три чверті (¾) усіх ресурсів публічних фінансів, що свідчить про домінування централізованих доходів у бюджетній системі.

Реформа фіскальної децентралізації сприяла зміцненню фінансової спроможності місцевих бюджетів, забезпечивши певні позитивні зрушення.

До того ж було посилено контроль за діяльністю органів місцевого самоврядування, що проявилось, зокрема, у значній зарегульованості механізму здійснення місцевих запозичень. Крім того, доходи місцевих бюджетів визнаються зарахованими лише після їх надходження на єдиний казначейський рахунок, що посилює фінансову залежність місцевих органів влади від центрального уряду й обмежує їхню бюджетну автономію.

Попри внесені зміни до бюджетного та податкового законодавства, процес фіскальної (бюджетної) децентралізації в умовах війни істотно уповільнився, а з початком воєнних дій фактично зупинився. Водночас результати реформ передвоєнного періоду дозволили досягти певного зростання надходжень до місцевих бюджетів, що, хоча й ускладнене поточними викликами, залишається достатнім для фінансування основних видатків. Однак територіальні громади не отримали можливості вільно розпоряджатися додатковими фінансовими ресурсами, оскільки їм були передані додаткові видаткові зобов'язання, які раніше фінансувалися з державного бюджету.

Видатки місцевих бюджетів здійснюються органами місцевого самоврядування з метою забезпечення потреб територіальних громад, а їх обсяг та цільове використання визначаються виключно відповідними місцевими бюджетами. У структурі бюджетів місцевого самоврядування виокремлюють загальний фонд, який охоплює поточні видатки, та спеціальний фонд, у межах якого передбачені витрати бюджету розвитку. Капітальні видатки бюджету розвитку мають строго цільове спрямування та використовуються для забезпечення соціально-економічного розвитку регіону. Вони включають фінансування інвестиційних програм, будівництва, капітального ремонту й реконструкції об'єктів соціально-культурної сфери та житлово-комунального господарства, газифікації населених пунктів, а також забезпечення житлом окремих категорій громадян.

Ключове місце в матеріальній структурі та фінансовій основі розвитку міст займають комунальні підприємства, відіграючи важливу роль у забезпеченні життєдіяльності територіальних громад. В Україні більшість об'єктів комунальної власності зосереджена у сфері житлово-комунального господарства, що зумовлено як історичними передумовами, так і специфікою економічного розвитку країни. Функціонування підприємств комунальної власності супроводжується значними фінансовими викликами. Здебільшого вони є збитковими через об'єктивні чинники, такі як застарілість інфраструктури, висока енергоємність виробничих процесів, регульована тарифна політика й обмеженість власних доходів. Водночас на фінансову нестабільність таких підприємств впливають і суб'єктивні аспекти, зокрема недостатня ефективність управління, відсутність сучасних механізмів фінансового планування, низький рівень інвестиційної активності. За таких умов забезпечення стабільного функціонування комунальних підприємств потребує залучення бюджетних ресурсів, що покривають дефіцит їхніх фінансів та сприяють модернізації матеріально-технічної бази.

Наголосимо, що фінанси підприємств комунальної форми власності у структурі місцевих фінансів характеризуються специфічним механізмом

функціонування, що суттєво відрізняється від фінансової діяльності інших суб'єктів господарювання. З огляду на те, що доходи таких підприємств зазвичай є значно нижчими за їхні видатки, їхнє фінансове забезпечення передбачає залучення бюджетних ресурсів для досягнення фінансової збалансованості. Планування видатків на фінансування комунальних підприємств має розпочинатися з аналізу їхніх фінансових показників, зокрема визначення обсягу власних доходів. Після проведення відповідних розрахунків та оцінки дефіциту фінансові органи місцевих рад визначають розмір необхідної державної дотації для забезпечення стабільного функціонування цих підприємств. Дотаційні ресурси формуються з урахуванням як функціонального призначення підприємства, так і напряму їх використання.

Структура дотаційного фінансування передбачає покриття різниці в тарифах на тепло- і водопостачання, фінансування капітального ремонту рухомого складу громадського транспорту, а також закупівлю нового транспорту. Окрім того, у дотаціях комунальним підприємствам може бути закладений певний рівень прибутку, розмір якого визначається відповідно до фінансового стану місцевого бюджету. Забезпечення стабільного фінансування підприємств комунальної форми власності відіграє ключову роль у розвитку міської інфраструктури, підтримці належного рівня комунальних послуг і підвищенні якості життя мешканців територіальних громад. У цьому контексті важливим аспектом є розробка ефективних механізмів управління комунальними підприємствами, що дозволить зменшити рівень їхньої дотаційної залежності та підвищити фінансову самодостатність.

Фінансові ресурси комунальних підприємств органічно інтегровані у фінансово-економічну систему регіону, виступаючи її невід'ємною складовою та забезпечуючи взаємозв'язок із коштами місцевих органів влади. В Україні розбудова нових комунальних підприємств, інвестиційний процес, пільгове кредитування, та, в першу чергу, покриття запланованих збитків здійснюється коштами місцевих бюджетів. Водночас фінансова діяльність комунальних підприємств відіграє значну роль у формуванні доходної частини місцевих бюджетів. Генеровані ними фінансові надходження сприяють наповненню місцевих бюджетів, створюючи додаткові можливості для фінансування соціально-економічного розвитку регіонів. Таким чином, комунальні підприємства не лише залежать від бюджетної підтримки, а й виступають активними суб'єктами регіональної економіки, що забезпечують фінансову стійкість місцевих громад.

До власності громад також належать об'єкти спільної власності, здебільшого не виробничого характеру, які мають велике значення для життєдіяльності міста (дитячі садки, школи, медичні установи, культурні та спортивні заклади). Ці заклади, як правило, не є прибутковими і фінансуються повністю або частково за рахунок місцевих бюджетних коштів. З огляду на це, практика підтверджує, що основну роль у забезпеченні матеріальної та фінансової основи місцевого самоврядування відіграють доходи місцевих бюджетів, які є критичними для ефективного функціонування цих установ та розвитку територіальних громад.

На місцеві громади та відповідні бюджети покладено також відповідальність не лише за забезпечення поточної діяльності спільнот, але й за створення сприятливих умов для їх розвитку. Однак ця відповідальність часто реалізується в межах обмежених фінансових ресурсів, що накладає певні виклики на ефективне управління та планування розвитку територіальних одиниць.

Таким чином, слабка фінансова автономія, великі інфраструктурні потреби й активне втручання урядових структур в адміністративну та фінансову діяльність місцевих органів сприяють поглибленню диспропорцій між доходами та видатками міських рад. Коли уряд орієнтується на вирівнювання, а не на розвиток регіонів, це не лише не знижує регіональну диференціацію, а, навпаки, сприяє ще більшому розриву між територіальними одиницями. Зіткнувшись із такими викликами, муніципальні органи змушені вдаватися до внутрішніх і зовнішніх запозичень, що інколи є не зовсім збалансованими та можуть створювати додаткові фінансові навантаження як органів влади, так і для громади міста. Однак такі запозичення можуть стати важливим джерелом залучення додаткових фінансових ресурсів, що дозволить міським радам створити надійну фінансову базу для реалізації значних інвестиційних проєктів, необхідних для подальшого розвитку міської інфраструктури, покращення якості життя мешканців і стимулювання економічного зростання в регіоні.

Місцеві запозичення (борг) розглядаються як один з фінансових інструментів, який дає змогу залучити зовнішні фінансові ресурси для розвитку міста. За допомогою таких запозичень місцеві бюджети отримують кошти на умовах повернення, платності та строковості, що створює зобов'язання місцевого самоврядування перед кредиторами. Фактично міські ради вступають у кредитний процес на національному рівні, що призводить до вторинного розподілу та перерозподілу вартості валового регіонального продукту. Місцеві запозичення зазвичай розглядаються в двох основних аспектах – екологічному та правовому, що дозволяє детально оцінити їх вплив на економічний розвиток регіону та правову основу залучення позикових коштів [1].

У теорії публічних фінансів і практиці багатьох країн світу місцеві запозичення здійснюються на основі принципу так званого «золотого правила», яке передбачає використання позикових коштів виключно для фінансування капітальних витрат. Це включає будівництво об'єктів інфраструктури та довготривалого використання, що будуть служити та приносити користь багатьом майбутнім поколінням громадян. Такий підхід є загальноприйнятим у багатьох країнах, оскільки дозволяє уникнути надмірної заборгованості, водночас сприяючи розвитку економіки та покращенню якості життя через інвестиції в довгострокові проєкти. Окрім того, цей принцип гарантує, що позикові кошти не будуть витрачені на поточні витрати, а їхня ефективність забезпечить економічну стабільність і підвищення добробуту на майбутнє.

В Україні ринок місцевих запозичень перебуває на стадії слабого розвитку, з обмеженим використанням цього ефективного фінансового інструменту,

що є наслідком численних проблем, притаманних економічній ситуації країни. Ще до початку війни на державному рівні було проголошено політику регіоналізації, хоча на практиці ця концепція залишається більше декларацією. Натомість, в умовах реальної політики країни спостерігається посилення бюджетної централізації, зниження частки власних доходів місцевих бюджетів і зростання кількості дотаційних бюджетів. Внаслідок цього дефіцит фінансових ресурсів місцевих бюджетів обмежує можливості органів місцевого самоврядування щодо інвестицій у розвиток місцевої інфраструктури.

Враховуючи ці виклики, дедалі важливішу роль у фінансовому забезпеченні розвитку міст відіграють грантові інструменти. До таких інструментів належать формування ендавментів, залучення міжнародної технічної допомоги, а також кошти, отримані через проєкти корпоративної соціальної відповідальності та інші джерела [12]. Ці альтернативні механізми стають важливим доповненням до традиційних фінансових інструментів, сприяючи покращенню інвестиційного клімату та розвитку міських територій.

Міжнародна технічна допомога є важливим фінансовим інструментом, що надається донорами, серед яких уряди іноземних держав, уповноважені ними організації та міжнародні структури. Вона надається на безоплатних засадах для реалізації програм і проєктів місцевого розвитку. Така допомога має вирішальне значення для соціально-економічного розвитку окремих українських міст, зокрема малих, сприяючи їхній модернізації та вирішенню місцевих проблем. Одними з основних форм надання міжнародної технічної допомоги є програми транскордонної співпраці, а також гранти через які йдуть кредити міжнародних фінансових установ. Це дає змогу отримати додаткові фінансові ресурси, які допомагають покращити інфраструктуру та реалізувати важливі соціально-економічні проєкти на місцевому рівні, зміцнюючи зв'язки між регіонами та міжнародними партнерами.

Входження України в європейське співтовариство потребує нових соціальних інститутів недержавного сектору, серед яких особливу роль відіграють фонди громад. Ці організації мають благодійний характер і управляються незалежними радами. Фонди громади діють поза впливом або контролем інших організацій, приймаючи рішення через колегіальні органи управління. У розвинених країнах управлінська структура таких фондів забезпечує їх незалежність, проте це не досягається через протиставлення або відмову від співпраці з бізнесом чи органами влади. Навпаки, незалежність фондів підкріплюється активним залученням бізнесу та державних структур до управлінських процесів, де представники різних секторів мають рівне право брати участь у прийнятті рішень. Така модель співпраці сприяє розвитку громад, забезпечуючи ефективне використання ресурсів і гармонійний розвиток усіх залучених сторін.

У західній практиці фонди громад, що використовують ендавменти, виступають важливим інструментом для забезпечення довгострокового фінансування соціальних і благодійних проєктів. Основна ідея ендавменту полягає в тому, що сам капітал, внесений до фонду, не витрачається, а лише його доходи, що отримуються від інвестицій чи дивідендів, використовуються

для реалізації програм. Це дозволяє фондові громад забезпечити стабільний потік фінансових ресурсів без необхідності постійного залучення нових благодійних внесків, що є критично важливим для організацій, які мають на меті сталий розвиток. Ключовою особливістю є те, що ендавменти зазвичай не підлягають витратам на поточні потреби організації. Замість цього, інвестиційні доходи, що отримуються від таких фондів, використовуються для фінансування важливих ініціатив, зокрема в соціальній сфері, освіті, охороні здоров'я, екології, а також на підтримку культурних, спортивних і благодійних програм на рівні громад. Це дозволяє зменшити залежність від змінюваних донорських внесків та державної підтримки, надаючи фондам більшої фінансової стабільності [4].

Ендавменти також створюють додаткові можливості для залучення приватних і корпоративних інвесторів, оскільки вони можуть зробити внески, що підтримують сталий розвиток громад, при цьому отримуючи вигоду від дивідендів чи відсотків на свої інвестиції. Це не тільки сприяє розвитку соціальних ініціатив, але й формує ефективні механізми партнерства між громадським, державним і приватним секторами. Також варто зазначити, що ендавменти допомагають формувати культуру фінансової відповідальності і планування серед громади, де важливо створювати фінансові резерви, спрямовані на досягнення довгострокових цілей. Це забезпечує не тільки економічну стійкість фондів, але й підвищує рівень довіри до них з боку місцевих жителів та потенційних донорів, що позитивно позначається на загальній ефективності їхньої діяльності.

В умовах обмеженості бюджетних ресурсів важливою складовою розвитку міста є реалізація проєктів корпоративної соціальної відповідальності. Корпоративна соціальна відповідальність являє собою добровільні ініціативи приватних підприємств, спрямовані на впровадження соціально-економічно орієнтованої діяльності, яка має на меті підтримку розвитку місцевих громад. Це ініціативи, що не є частиною основної бізнес-діяльності підприємств, але мають значний позитивний вплив на соціальне середовище [6]. Зазвичай такі проєкти фокусуються на вирішенні соціальних проблем та покращенні якості життя мешканців певної громади. До них можуть входити, зокрема, ініціативи зі створення парків, скверів, спортивних центрів, дитячих майданчиків або ж культурних та освітніх установ. Подібні проєкти можуть також включати в себе підтримку медичних закладів, реалізацію програм для соціально вразливих верств населення або організацію заходів, спрямованих на екологічну та культурну просвіту.

Корпоративна соціальна відповідальність не лише дозволяє бізнесу виявляти соціальну активність, але й стає інструментом для зміцнення іміджу компанії, підвищення її репутації серед клієнтів і в місцевих громадах. Водночас це допомагає місцевим органам влади залучати додаткові ресурси для вирішення важливих питань розвитку інфраструктури, освіти та охорони здоров'я. Проєкти корпоративної соціальної відповідальності стають важливим елементом сталого розвитку міста, оскільки вони сприяють зміцненню партнерства між державою, бізнесом та громадянським суспільством,

створюючи додаткові можливості для покращення умов життя населення без значних витрат з місцевих бюджетів [13].

У цілому, побудова сприятливих умов для розвитку територіальної громади вимагає комплексного підходу до створення фінансового забезпечення розвитку міста. Це передбачає створення чіткої й ефективної системи генерування фінансових потоків, які мають спрямовуватися до органів місцевого самоврядування. Така система повинна бути здатною забезпечити стабільність та ефективність фінансування, яке сприятиме розвитку інфраструктури, соціальних послуг, а також покращенню якості життя мешканців.

Механізм забезпечення розвитку міста складається з низки інструментів, які функціонують відносно автономно в рамках загальної соціально-економічної системи міста, але взаємодіють між собою для досягнення загальних цілей. Ці інструменти включають як традиційні форми фінансування, такі як бюджетне планування та місцеві податки, так і новітні механізми, такі як державні та місцеві запозичення, грантові програми, корпоративна соціальна відповідальність, а також міжнародна технічна допомога. До того ж, кожен з фінансових інструментів має бути ретельно адаптований до конкретних умов місцевої економіки, враховуючи її специфіку, потреби та можливості. Залучення зовнішніх інвестицій, ефективне управління місцевими ресурсами та формування надійних партнерських відносин з бізнесом і громадськими організаціями є важливими складовими такої системи. В результаті, цей підхід дозволяє створити стійку фінансову базу для довгострокового розвитку міста, підвищуючи його конкурентоспроможність та забезпечуючи сталий соціально-економічний прогрес [10].

Розділ 3. Напрямки вдосконалення управління бюджетними ресурсами місцевого самоврядування в Україні

Українська держава ще в передвоєнний період задекларувала поступову децентралізацію управлінських рішень у сфері соціально-економічного розвитку територій, акцентуючи увагу на розширенні повноважень регіонального та місцевого рівнів влади. Проте повномасштабна війна спричинила вимушене призупинення цих процесів, що призвело до тимчасового посилення бюджетної централізації. Водночас у післявоєнний період децентралізаційні реформи не лише мають бути відновлені, а й потребують удосконалення, враховуючи нові соціально-економічні виклики, регіональні диспропорції та необхідність інтеграції України в європейський простір.

Системні трансформації регіональної політики у процесі відбудови країни мають базуватися на таких ключових принципах:

- зміцнення фінансової самодостатності територіальних громад;
- запровадження ефективних механізмів управління місцевими фінансами;
- оптимізація міжбюджетних відносин;
- розширення джерел фінансових надходжень для місцевих бюджетів.

З огляду на це фінансова спроможність територіальних громад є визначальним фактором не лише для якісного виконання ними своїх повноважень, а й для забезпечення макроекономічної стабільності національної економіки.

Фінансова незалежність муніципальної влади виступає також важливим інструментом забезпечення збалансованих міжрегіональних відносин та зниження рівня економічної нерівності. Створення прозорої, прогнозованої й ефективної системи управління місцевими фінансами сприятиме зміцненню принципу субсидіарності, що є базовим для функціонування децентралізованих моделей управління в розвинених країнах Європи. Важливу роль у цьому процесі відіграватиме розширення можливостей муніципалітетів у сфері фінансового планування й управління бюджетними ресурсами, що сприятиме підвищенню рівня автономності місцевих бюджетів та забезпеченню їхньої довгострокової стійкості.

Післявоєнна відбудова України супроводжуватиметься новими викликами, зумовленими необхідністю адаптації національної системи публічних фінансів до європейських стандартів та принципів управління. У цьому контексті особливого значення набуває модернізація фінансової моделі забезпечення повноважень органів місцевого самоврядування, яка має бути спрямована на посилення її фіскальної ефективності, стимулюючого впливу на розвиток територій та відповідності актуальним соціально-економічним реаліям. Важливим завданням залишається досягнення балансу між централізацією та автономією регіонів, що передбачає вдосконалення механізмів міжбюджетного вирівнювання, зниження рівня міжрегіональної фіскальної напруги та підвищення ефективності використання місцевих фінансових ресурсів. Відповідно реформування системи місцевих фінансів має відбуватися у напрямі розширення фінансових можливостей територіальних громад, підвищення рівня відповідальності місцевих органів влади за прийняття фінансово-економічних рішень та створення сприятливих умов для сталого розвитку регіонів, що відповідатиме стратегічним євроінтеграційним пріоритетам України.

Інституційна структура місцевих фінансів в Україні залишається незавершеною та перебуває в стані постійних трансформацій. Її розвиток характеризується відсутністю таких фундаментальних ознак, як цілісність, автономність і стабільність. Високий рівень залежності від державного центру обмежує ініціативність місцевих органів влади, знижує їхню відповідальність за прийняття рішень та сприяє формуванню патерналістських очікувань серед населення щодо фінансування місцевих потреб.

Подальший розвиток системи місцевих фінансів має бути спрямований на імплементацію реформ, що забезпечать фінансову спроможність територіальних громад. Це передбачає досягнення фінансової самостійності, що означає здатність органів місцевого самоврядування самостійно формувати і використовувати бюджетні ресурси без надмірної залежності від міжбюджетних трансфертів.

Важливим чинником є також фінансова дієздатність, яка виражається у здатності громад ефективно управляти власними доходами та витратами, а також залучати додаткові фінансові ресурси через механізми місцевих запозичень, грантові програми та державно-приватне партнерство. Фінансова стійкість територіальних громад має базуватися на диверсифікації джерел надходжень місцевих бюджетів, оптимізації структури доходів і витрат, а також підвищенні ефективності використання фінансових ресурсів. Успішне впровадження реформ у цій сфері сприятиме посиленню автономії місцевого самоврядування, створенню передумов для збалансованого розвитку регіонів та підвищенню рівня економічної самодостатності громад, що є ключовими умовами для сталого соціально-економічного зростання України.

В Україні науковці та практики активно обговорюють питання бюджетного забезпечення міст, розглядаючи місцеві бюджети як з позиції самостійних інститутів у системі муніципального управління, так і як фінансової основи розвитку міських територій. Проте сучасні виклики, пов'язані з широкомасштабною війною, яка триває вже четвертий рік, суттєво ускладнюють виконання місцевих бюджетів і знижують їхню спроможність забезпечувати належний рівень фінансування муніципальних функцій. Попри реформування бюджетного та податкового законодавства після Революції Гідності, яке мало на меті децентралізацію бюджетної системи країни, ситуація з фінансовою автономією міст загалом не зазнала кардинальних покращень, а окремі проблеми навіть поглибилися. Зростання фінансового навантаження на місцеві бюджети, обмеженість власних доходів територіальних громад і високий рівень дотаційності значної частини місцевих бюджетів зумовлюють необхідність переосмислення існуючих механізмів управління міськими фінансовими ресурсами.

У сучасних умовах актуальним стає проведення комплексного аналізу ефективності управління бюджетами міст, що передбачає оцінку рівня їхньої фінансової самодостатності, результативності міжбюджетних відносин та ефективності розподілу й використання коштів. Крім того, розроблення нових підходів до підвищення ефективності використання місцевих фінансових ресурсів є стратегічно важливим завданням, що має ґрунтуватися на запровадженні інноваційних фінансових інструментів, посиленні бюджетної дисципліни та забезпеченні прозорості й підзвітності у сфері муніципальних фінансів.

Підвищення ефективності й якості управління місцевими бюджетами слід розглядати як багаторівневу та комплексну систему, в якій усі елементи, процеси та цілі мають бути інтегровані для забезпечення фінансової стійкості муніципальних фінансів, їхньої бездефіцитності, а також спроможності виконувати покладені на територіальні громади функції. До ключових завдань цієї системи належить забезпечення раціонального розподілу та використання бюджетних ресурсів, досягнення оптимального балансу між доходами та видатками, підвищення результативності фінансування муніципальних програм і послуг. Одним із базових принципів ефективного управління місцевими бюджетами є створення дієвого механізму безперервного

моніторингу ефективності використання фінансових ресурсів на всіх етапах бюджетного процесу – від формування до виконання бюджету. Такий підхід дозволить оперативно оцінювати ефективність бюджетних видатків, оптимізувати фінансові потоки та запроваджувати коригуючі заходи для підвищення ефективності бюджетної політики на місцевому рівні [3].

Не менш важливим аспектом є формування прозорої та збалансованої системи фінансового управління, яка враховуватиме інтереси всіх зацікавлених сторін – держави, регіональних органів влади, органів місцевого самоврядування, суб'єктів господарювання, а також фізичних осіб. Гармонізація цих інтересів є необхідною умовою для забезпечення сталого розвитку територіальних громад, підвищення рівня фінансової самодостатності місцевих бюджетів і формування сприятливого економічного середовища.

Розглянемо напрями підвищення ефективності управління бюджетним забезпеченням розвитком міст в контексті основних проблем, які виникають в системі формування доходів і використання фінансових ресурсів в місцевих бюджетах. Серед таких напрямів виокремимо:

1. Підвищення якості й ефективності системи короткострокового планування доходів місцевих бюджетів є джерелом забезпечення стабільного фінансового розвитку територіальних громад. Однією з ключових проблем у цьому процесі є не реалістичність прогнозів, що призводить до недотримання запланованих доходів протягом звітного періоду. Причини виникнення таких помилок пов'язані насамперед із невідповідністю прогнозованих показників виявлення надходжень реального соціально-економічного стану як у регіоні загалом, так і в конкретному населеному пункті. Недостатня якість аналітичної роботи, відсутність достовірних даних та їх комплексного аналізу, а також використання застарілих або неточних методів прогнозування можуть значно знизити точність. Для покращення ситуації необхідно впроваджувати сучасні методи економічного аналізу та прогнозування, використовувати цифрові технології для моделювання доходів місцевих бюджетів, а також забезпечити тісну співпрацю між фінансовими органами, органами місцевого самоврядування та науковими установами. Лише за умов комплексного підходу до формування реалістичних прогнозів можна досягти стабільного наповнення місцевих бюджетів та створити міцну основу для подальшого соціально-економічного розвитку.

2. Розширення доступу місцевих бюджетів до ринку запозичень є кроком для зміцнення фінансової ефективності органів місцевого самоврядування. Чинне законодавство встановлює обмеження на здійснення місцевих запозичень, зокрема залежно від чисельності населення, а також надає Міністерству фінансів України широкі повноваження у сфері погодження таких фінансових операцій. В умовах постійної нестачі бюджетних коштів на місцевому рівні завданням для місцевої влади є не лише можливість акумулювати достатні фінансові ресурси, а й їх ефективне використання для досягнення максимально можливого результату. Рациональне планування, прозоре управління фінансами та впровадження сучасних інструментів бюджетного менеджменту дозволити підвищити ефективність витрат і забезпечити сталий розвиток.

3. Поступове збільшення частки видатків економічного характеру в структурі бюджетів міст. Найбільша висока питома вага видатків у соціальну сферу позитивна для суспільства, проте тільки в умовах домінування видатків інвестиційного характеру (видатки в розвиток) в структурі соціальних видатків. В Україні соціальні спрямовані виключно на фінансування споживчих потреб (зростання розмірів соціальних виплат, наприклад, пенсії, допомоги при народженні дитини тощо). Такий характер розподілу видаткової частини місцевих бюджетів вагомо знижує можливість органів управління на місцях впливати на бюджетний процес, тому що абсолютна більшість цих видатків є захищеними видатками.

4. Узгодження розподілу органу повноважень та фінансових ресурсів між рівнями влади, а також повне забезпечення делегованої держави повноважень місцевому самоврядуванню, є аспектом ефективного управління. Відповідно до чинного законодавства повноваження місцевої влади поділяються на уповноважені державні та власні, а фінансові ресурси, які враховуються чи не враховуються центром при визначенні міжбюджетних трансфертів, не сприяють розширенню прав та відповідальності. Водночас зміни в законодавстві не усунули постійну невідповідність між швидким зростанням видатків місцевих бюджетів на виконання делегованих державних повноважень і поступовим перерахуванням цього фінансового навантаження з міжбюджетних трансфертів на власні доходи місцевих бюджетів. Це створює додаткові фінансові труднощі для місцевих органів влади й ускладнює ефективне виконання делегованих функцій.

5. Підвищення ефективності капітальних видатків бюджетів міст, адже сьогодні наднизькі обсяги таких видатків не спроможні реально вплинути на соціально-економічну ситуацію в містах. Негативними моментами є концентрація бюджетних інвестицій в бюджетах найбільших міст залишаючи поза увагою малі міста та значні периферійні ареали без належного фінансування капітальних видатків.

6. Удосконалення й імплементація довгострокового бюджетного планування в практику бюджетних процесів на місцевому рівні. Бюджетна політика держав повинна реалізовувати стратегічні цілі розвитку національної економіки та суспільства. Одним з дієвих таких інструментів підвищення ефективності бюджетної політики є запровадження програмно-цільового методу, який в рамках окремих бюджетних програм сприяв оптимізації видатків бюджетів, ефективному фінансуванню соціальних та економічних програм, особливо на місцевому рівні. Такий метод зорієнтований на досягнення мети відповідно до визначених пріоритетів, що суттєво важливі в бюджетному процесі. У цьому контексті задля підвищення ефективного використання бюджетних коштів і поліпшення якості управління місцевими бюджетами необхідно:

- покращувати інструменти оцінювання бюджетних програм на рівні головних розпорядників бюджетних коштів;
- здійснити моніторинг існуючих державних цільових програм, які реалізуються за рахунок місцевих бюджетів і привести їх у відповідність з можливими обсягами ресурсів;

– закладати в бюджетні програми розрахунки результативних показників, яких слід досягнути в результаті їх виконання по кількісним та якісним параметрам за напрямками та роками;

– втілити в життя постійний моніторинг як ефективності використання бюджетних коштів, так і діяльності головних розпорядників і розпорядників нижчого рівня.

7. Удосконалення системи оцінювання ефективності виконання бюджетних програм. В Україні попри законодавче впровадження важливих елементів західної моделі бюджетного планування та прогнозування, їх зміст на практиці викривлений – показники на 3-х річну перспективу (використовують у запитах) носять формальний характер, адже відсутня єдина методика планування видатків на середньострокову перспективу, прогноз подається як просто аналітика, немає законної сили, а звідси не є обов’язковим для виконання.

8. Удосконалення механізму проведення державною казначейською службою бюджетних податків, що здійснюються органами місцевого самоврядування, адже проблеми із блокуванням і затриманням проведення платежів за видатками місцевих бюджетів все в більшій мірі набувають масового характеру.

9. Активізація використання інструментів горизонтального вирівнювання, оскільки сьогодні в Україні залишається практично не задіяний такий інструмент міжбюджетних відносин як надання трансфертів з одного бюджету даного рівня до іншого, що не сприяє оптимізації використання фінансового потенціалу шляхом його перерозподілу в межах регіону. Саме задіяння механізму горизонтального вирівнювання може дозволити у межах регіону без втручання держави перерозподіляти кошти між місцевими бюджетами відповідно до спільних потреб територіальних громад.

Таким чином, ефективне управління місцевими бюджетами потребує покращення прогнозування доходів, розширення доступу до зайнятості, збільшення інвестиційних видатків та збільшення фінансових ресурсів між рівнями влади. Важливо вдосконалити оцінювання бюджетних програм, оптимізувати казначейське обслуговування й активізувати горизонтальне вирівнювання. Комплексний підхід до цих реформ сприятиме фінансовій стабільності громад та їхньому сталому розвитку.

Висновки

Фінансове забезпечення місцевого самоврядування є основою сталого розвитку територіальних громад. В умовах сучасних змін та викликів, зокрема через війну, зростає роль децентралізації, що розширює фінансову автономію місцевих органів влади та дає їм можливість ефективніше управляти ресурсами. Однак, для цього необхідно оптимізувати бюджетне планування, залучати інвестиції та розширювати власну доходну базу. Важливими залишаються державні трансферти, які допомагають збалансувати фінансову спроможність різних регіонів, зокрема у складний період війни.

До війни реформа фіскальної децентралізації значно посилила фінансову спроможність місцевих бюджетів, але цей процес був припинений через

зростання централізації в умовах військового часу. Це дозволило зосередити фінансові ресурси на потребах безпеки та соціальних виплатах, але обмежило автономію місцевих органів влади. Місцеві бюджети складаються з загального та спеціального фондів, що використовуються на розвиток інфраструктури та капітальні видатки. Однак комунальні підприємства, що є основою місцевих фінансів, зіткнулися з фінансовими труднощами через застарілість інфраструктури та нерегульовані тарифи. Для забезпечення їх стабільності необхідно бюджетне фінансування, включаючи дотації на покриття різниці в тарифах та інвестиційні витрати.

У цих умовах важливу роль відіграють і грантові інструменти, міжнародна технічна допомога та корпоративна соціальна відповідальність, що дозволяють зміцнити фінансову базу міст, покращити інфраструктуру та вирішити соціальні проблеми без значного навантаження на місцеві бюджети. Для забезпечення сталого розвитку міст необхідно розвивати різноманітні механізми фінансування, включаючи місцеві запозичення, гранти та інвестиції, що дозволить створити стійку фінансову основу для реалізації інфраструктурних проєктів.

Передвоєнний період в Україні був періодом поступової децентралізації, яка націлювалася на розширення повноважень місцевих органів влади. Однак війна призупинила цей процес і посилила бюджетну централізацію. У післявоєнний період необхідно не тільки відновити, а й удосконалити децентралізацію, враховуючи нові соціально-економічні виклики та європейські стандарти. Ключовим завданням стане зміцнення фінансової самодостатності територіальних громад, що дозволить ефективніше управляти бюджетами та зменшити залежність від централізованих трансфертів.

Модернізація механізмів міжбюджетних відносин, оптимізація використання фінансів та розширення можливостей муніципалітетів у залученні додаткових ресурсів є необхідними для відновлення економіки після війни. Баланс між централізацією та автономією регіонів, удосконалення механізмів перерозподілу бюджетних ресурсів і підвищення ефективності управління капітальними видатками сприятимуть не тільки економічному відновленню, а й модернізації фінансової моделі місцевого самоврядування, що відповідатиме європейським стандартам. Такий підхід дозволить місцевим органам влади стати важливими рушіями економічного відновлення країни після війни.

Список використаних джерел:

1. Бюджетний кодекс України № 2456-VI від 08.07.2010. URL: <http://za-kon.rada.gov.ua/laws/show/2456-17>.
2. Європейська хартія місцевого самоврядування. *Конгрес місцевих і регіональних влад Ради Європи*. URL: <https://rm.coe.int/-pdf-a6-59pages/-168071a536>.
3. Єпіфанов А.О., Васильєва Т.А., Балацький О.Ф. Інвестиційне забезпечення соціально-економічного розвитку міста: монографія: у 2 т. Т. 2. Суми, 2009. 264 с.
4. Козьмук Н.І., Шегинська Н.З. Взаємодія бізнесу з ендавмент-фондами як перспективний напрям розвитку корпоративної соціальної відповідальності. *Актуальні питання у сучасній наці*. 2023. № 8 (14). С. 69-80.

5. Конституція України від 28 червня 1996 р. *Відомості Верховної Ради України*. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua>.
6. Матвійчук Л.О., Ткач К.І. Генеза концепцій корпоративної соціальної відповідальності. *Економіка і суспільство*. 2016. № 6. С. 332-337.
7. Нікіфоров П., Бабух І. Фінансове забезпечення соціально-економічного розвитку міст : монографія. Чернівці : Технодрук, 2015. 204 с.
8. Нікіфоров П.О., Грешко Р.І., Легкоступ І.І. Теорія публічних фінансів: навч. посібник. Чернівці : ЧНУ. ім. Ю. Федьковича, 2022. 184 с.
9. Про місцеве самоврядування в Україні : Закон України № 280/97-ВР від 21.05.1997. URL: <https://zakon.rada.gov.ua>.
10. Пухир С. Т. Індекс інклюзивного розвитку регіону – новий підхід до оцінювання рівня соціально-економічного розвитку територій. *Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України. Збірник наукових праць*. 2019. № 5 (139). С. 14-21.
11. Сторонянська І.З., Козоріз М.А. та інші. Фінансовий потенціал регіону: механізми формування та використання: монографія. Львів : ІРД НАНУ, 2012. 306 с.
12. Фінанси : підруч. / за ред. д.е.н., проф. А.І. Крисоватого. Тернопіль : Університетська думка, 2024. 632 с.
13. Carroll A. B. Corporate Social Responsibility: Evolution of Definitional Construct. *Business and Society*. 1999. Vol. 38. No. 3. P. 268-295.

References:

1. Biudzhetni kodeks Ukrainy № 2456-VI vid 08.07.2010 [Budget Code of Ukraine No. 2456-VI dated 08.07.2010]. Available at: <http://zakon.rada.gov.ua/-laws/show/2456-17> (accessed February 5, 2025).
2. Yevropeiska khartiia mistsevoho samovriaduvannia [European Charter of Local Self-Government]. *Konhres mistsevykh i rehionalnykh vlad Rady Yevropy*. Available at: <https://rm.coe.int/-pdf-a6-59pages/-168071a536> (accessed February 6, 2025).
3. Epifanov A.O., Vasyliieva T.A., Balatskyi O.F. (2009) Investytsiine zabezpechennia sotsialno-ekonomichnoho rozvytku mista [Investment support for the socio-economic development of the city]. Sumy, 264 p. (in Ukrainian).
4. Kozmuk N.I., Shehynska N.Z. (2023) Vzaiemodiiia biznesu z endavment-fondamy yak perspektyvnyi napriam rozvytku korporativnoi sotsialnoi vidpovidalnosti [Interaction of business with endowment funds as a promising direction for the development of corporate social responsibility]. *Aktualni pytannia u suchasni natsi*, no. 8 (14), pp. 69-80.
5. Konstytutsiia Ukrainy vid 28 chervnia 1996 r. [Constitution of Ukraine of June 28, 1996]. *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy*. Available at: <http://zakon2.rada.gov.ua> (accessed February 4, 2025).
6. Matviichuk L.O., Tkach K.I. (2016) Heneza kontseptsii korporativnoi sotsialnoi vidpovidalnosti [Genesis of corporate social responsibility concepts]. *Ekonomika i suspilstvo*, no. 6, pp. 332-337.
7. Nikiforov P., Babukh I. (2015) Finansove zabezpechennia sotsialno-ekonomichnoho rozvytku mist [Financial support of socio-economic development of cities]. Chernivtsi : Tekhnodruk, 204 p. (in Ukrainian).
8. Nikiforov P. O., Hreshko R. I., Lehkostup I. I. Teoriia publichnykh finansiv [Theory of Public Finance]. Chernivtsi : ChNU. im. Yu. Fedkovycha (in Ukrainian).
9. Pro mistseve samovriaduvannia v Ukraini : Zakon Ukrainy № 280/97-VR vid 21.05.1997 [On Local Self-Government in Ukraine: Law of Ukraine No. 280/97-VR dated 21.05.1997]. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua> (accessed February 4, 2025).
10. Pukhyr S.T. (2019) Indeks inkliuzyvnoho rozvytku rehionu – novyi pidkhid do otsiniuvannia rivnia sotsialno-ekonomichnoho rozvytku terytorii [Index of inclusive development of the region – a new approach to assessing the level of socio-economic development of territories]. *Sotsialno-ekonomichni problemy suchasnoho periodu Ukrainy*, no. 5 (139), pp. 14-21.

11. Storonianska I.Z., Kozoriz M.A. ta inshi. (2012) Finansovy potentsial rehionu: mekhanizmy formuvannia ta vykorystannia [Financial potential of the region: mechanisms of formation and use]. Lviv: IRD NANU, 306 p. (in Ukrainian).
12. Finansy [Finance] (2024). In A.I. Krysovatoho (Eds.). Ternopil: Universytetska dumka (in Ukrainian).
13. Carroll A.B. (1999) Corporate Social Responsibility: Evolution of Definitional Construct. *Business and Society*, vol. 38, no. 3, pp. 268-295.